

İçsel Büyüme Modelleri ve Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerin Konumları

Cemil ÇİFTÇİ
cemilc@pamukkale.edu.tr

Gökhan AYKAÇ
aykac@gazi.edu.tr

Endogenous Growth Models and the Positions of Developing Countries in Globalization

Abstract

Endogenous growth models and globalization are among the most important discussions being held in the literature during the last quarter of 20th century. The endogenous growth models have changed the point of view about the concepts of economic growth and the government itself by internalizing the facts that are assumed to be exogenous previously, such as knowledge, R&D, social capital, technological progress and economics of scale. From this perspective it can be suggested that the endogenous growth models have positive effects on the declination of the recessions in developed countries. On the other hand, even though the globalization has been evaluated as a tool to achieve development, globalization's market oriented point of view has limited the desired gains from it. For this reason, in this study we attempt to demonstrate the validity of the previsions of the endogenous growth model for the developing countries.

Keywords : Economic Growth, Endogenous Growth Model, Technological Change; Research and Development, Human Capital, Globalization.

JEL Classification Codes : O40, O31, E24, F15.

Özet

İçsel büyüme modelleri ile küreselleşme, XX. yüzyılın son çeyreğinde literatürde tartışılan en önemli konular arasında bulunmaktadır. İçsel büyüme modelleri, geleneksel büyüme modellerinde dışsal olarak kabul edilen bilgi, Ar-Ge çalışmaları, beşeri sermaye, teknolojik gelişme, ölçek ekonomileri gibi dışsal sayılan faktörleri içselleştirerek, iktisadi büyümeye ve devlete olan bakış açısını etkilemiştir. Bu yönüyle içsel büyüme modellerinin gelişmiş ülkelerin yaşayabileceği durgunlukların azalmasında da etkili olduğu ileri sürülebilir. Küreselleşme ise, özellikle gelişmekte olan ülkeler için gelişmeye giden bir araç olarak değerlendirilmiş olsa da, bu süreçte her şeyin piyasaya bırakılması, söz konusu ülkelerin küreselleşmeden arzuladıkları kazançları elde etmelerini kısıtlamıştır. Bu nedenle çalışmamızda içsel büyüme modellerine genel olarak değinildikten sonra, modelin öngörülerinin küreselleşme sürecindeki gelişmekte olan ülkeler için ne kadar geçerli olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler : İktisadi Büyüme, İçsel Büyüme Modeli, Teknolojik Değişim, Araştırma-Geliştirme, Beşeri Sermaye, Küreselleşme.

1. Giriş

İktisat literatüründeki tüm büyüme modellerinde fiziksel sermaye birikimi ve işgücünün öneminin altı çizilmektedir. Neoklasik büyüme modelinde faktör verimliliği ve bu verimliliğin artırılması esastır. Verimliliğin artırılmasının tek kaynağı olarak ise, dışsal teknolojik gelişme gösterilmektedir. Özellikle 1960'lı yıllarda kalkınma iktisadi yazınında gözlemlenen tartışmalar, iktisadi etmenlere bağlanan teknolojik gelişme ile Solow modelindeki dışsal teknoloji varsayımının terk edilmesine neden olmuştur. Romer (1986)'in içsel teknolojik gelişmeyi ölçüğe göre artan getiriyle destekleyen yaklaşımıyla birlikte içsel büyüme modellerinin de temelleri atılmıştır.

1980'li yılların ortalarından gelişen içsel büyüme modelleri, büyümenin itici gücü olarak analiz ettikleri faktörler açısından, üç temel grupta incelenebilir; karar değişkeni olarak nüfus artışı ve beşeri sermaye birikimini alanlar, dışsal teknolojik gelişmeyi piyasa güçlerinin yönlendirdiği ve girişimci kararına bağlayanlar ve kamunun rolünü büyüme sürecinde bağımsız değişken olarak kabul edenler.

Literatürde tüm bu gelişmeler ile uluslararası piyasalarda gözlemlenen ve hızla ulusal ekonomileri de etkisi altına alan iki uygulama birlikte yaşanmıştır: Küreselleşme ve Deregülasyon. 1970'lerde başlayan ve 1980'lerde oldukça yaygınlık kazanan bu iki olgunun ana gelişme eksenini, regülasyonlar ve hükümet müdahalelerine karşı oluşan politik ve akademik tavrıdır. 1970'lerin ortasında başlayan uzun soluklu iktisadi çöküş, Keynesyen toplam talep ve yoğun hükümet müdahalelerine dayalı ekonomi yönetiminin güvenilirliğini zedelemiş, özellikle gelişmekte olan ülkelerde devlet destekli sanayileşme modellerinin tartışılmasına neden olmuştur. 1980'li yılların başından itibaren piyasaya her türlü devlet müdahalesinin önüne geçen ve küreselleşme önündeki engelleri kaldırmaya yönelik politikalar uygulanmaya başlanmıştır.

Literatürde küreselleşme üzerinde yapılan çalışmalarda küreselleşmenin özellikle büyüme üzerinde itici bir güç oluşturduğu görüşünün egemen olduğu söylenebilir. Ancak küreselleşme sürecinde, gelişmekte olan ülkelerin küreselleşmeden elde edecekleri yararlar konusunda ne kadar söz sahibi olmadıklarını, gelecekte de ne kadar olacakları tartışılmaya devam edilmektedir. Çalışmamızda değinilen içsel büyüme modellerinde Ar-Ge çalışmaları ve beşeri sermayenin gelişiminde devletin üstlenmesi gereken aktif politikalarla, küreselleşme sürecinde gelişmekte olan ülkelere uygulanması dayatılan politikaların (minimal devlet anlayışı gibi) birbiriyle tutarlı olduğunu söyleyebilmek oldukça zordur.

Çalışmada öncelikli olarak içsel büyüme modelleri, literatüre temel olarak katkı verenler dâhilinde açıklanacaktır. Daha sonra küreselleşme politikaları ve içsel büyüme modellerinin dayanakları birlikte değerlendirilmeye çalışılarak, küreselleşme sürecinde gelişmekte olan ülkelerin durumları ve sorunları ortaya konmaya çalışılacaktır.

2. İçsel Büyüme Modelleri: Literatür Özeti

Literatürde çalışmalardaki iki gözlem neoklasik büyüme modelinin¹ (NBM) sorgulanmasına neden olmuştur² (Grossman ve Helpman, 1994: 23): Bunlardan birincisi, endüstri devriminden bu yana çıktı genişlemesinin nüfus artışını takip etmesidir. İkincisi ise, farklı ülkeler görece uzun zaman dönemleri için farklı büyüme trendlerine sahiptirler³.

Arrow, Romer ve Lucas'ın önemli katkılarıyla gelişen içsel büyüme modelleri bilgi, Ar-Ge çalışmaları, beşeri sermaye, teknolojik gelişme, ölçek ekonomileri gibi geleneksel büyüme modellerindeki dışsal sayılan faktörleri içselleştirerek, özellikle gelişmiş ekonomilerin yaşayacağı olası durgunlukları azaltmıştır denilebilir. Ayrıca geleneksel büyüme modellerindeki pasif devlet anlayışı terk edilmiş, Ar-Ge çalışmalarını ve eğitimin gelişmesini teşvik eden, mülkiyet haklarını koruyan, piyasalarda iletişimi kolaylaştıran ve işlem maliyetlerini düşüren aktif bir devlet anlayışı ortaya çıkmıştır.

İçsel büyüme kavramı, 1980'lerde ortaya çıkan teorik ve deneysel çalışmaların sonuçlarını içermektedir⁴. 1986 yılında Romer'in "Increasing Returns and Long Run Growth" adlı çalışmasıyla başladığını söyleyebileceğimiz içsel büyüme modellerinde, öncelikli olarak teknolojik gelişmenin iktisadi sistemin içinde oluştuğunu ve iktisadi kararlardan etkilendiğini ileri sürülmektedir. İkinci olarak neoklasik büyüme modelinin öngördüğü yakınsama teorisi reddedilirken⁵, uzun dönemde gelişmekte olan ülkelerin

¹ Neoklasik büyüme modeli, neoklasik üretim fonksiyonunu kullanır ve modelde GSYİH'leri görece olarak düşük olan ülkeler, daha büyük büyüme oranlarına sahiptirler. Yakınsama (convergence) olarak adlandırılan bu sonuca, sermayenin azalan verimle çalıştığı varsayımından hareketle ulaşılmaktadır. Yani işgücü başına daha az sermayeye sahip olan ülkeler, daha yüksek sermaye getiri oranını ve dolayısıyla büyüme oranına sahip olacaklardır ve gelişmiş ekonomilerin ulusal gelirlerine yakınsayacaklardır. Dolayısıyla teknoloji düzeylerinin bütün ülkelerde aynı olduğu ve değişmediği varsayımı ışığında gelişmekte olan ve gelişmiş ülke ekonomilerinin uzun dönemli reel büyüme oranlarının uzun dönem değerine yaklaşacağı vurgulanmaktadır. 1960'lı yıllarla birlikte bu temel neoklasik kuramda teknolojik gelişme "yaparak öğrenme" ve "yullanma (vintage) modelleri" gibi yaklaşımlarla içsel halde ele alınmıştır. Neoklasik büyüme modellerinde bir taraftan beşeri sermayeye değinilmeyen, diğer taraftan teknolojiye tüm bireylerin hiçbir çaba harcamasızın ulaşabileceği varsayılmaktadır. İçsel büyüme modelleriyle birlikte iktisat politikalarının uzun dönemli büyümeyi etkileyeceği ortaya konmuştur (Ateş, 1998: 10).

² Neoklasik büyüme modelinde uzun dönemli veya durağan durum büyüme oranı 'sıfır' olduğundan, hükümet politikalarının uzun dönemli iktisadi büyüme üzerindeki etkisi yoktur. Dolayısıyla da hükümetin aktif politikalarına ihtiyaçta yoktur (Shaw, 1992: 611). Bunun yanında içsel büyüme modellerinde özellikle altyapı ve beşeri sermaye gelişimi için yapılan kamu harcamaları pozitif dışsallıklar yaratmaktadır.

³ Bu ikinci gözlemlerle ilgili olarak Grossman ve Helpman (1990) hükümet politikalarından etkilenen ekonomik, sosyal ve politik değişkenlerle ulusal ve bölgesel büyüme oranlarının bağlantılı olduğunu göstermişlerdir. Ayrıca uzun dönem büyüme performansının, küresel ve yerel ekonominin yapısal ve politik parametrelerini yansıttığını da belirten çalışmalar bulunmaktadır.

⁴ İçsel büyüme modellerinin daha kapsamlı literatür çalışması için bkz. Ateş (1998).

⁵ Romer (1994)'in de belirttiği gibi yıllık ve on yıllık dönemlerde yapılan analizler, aynı ülkeler arasında bile farklı sonuçlar çıkarabilmektedir. Bu anlamda büyüme oranlarının ülkeleri birbirine yakınsadığını söylemek

gelişmiş ülkelere yakınsaması bir yana, bu ülkeler arasındaki farklılığın daha da artabileceği savunulmaktadır (Romer, 1994: 3). Son olarak ise kalkınma ve büyümede devletin aktif rolünün gerekliliği vurgulanmaktadır. Diğer bir değişle gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelerle aralarında var olan farkı kapatabilmeleri için, özellikle beşeri sermaye ve Ar-Ge çalışmalarını desteklemeye yönelik aktif politikalar uygulamaları gerekliliğidir.

Romer (1986) modelinde, neoklasik büyüme modelindeki ölçüğe göre azalan getiri varsayımını terk ederek⁶, üretim faktörlerinin artan getirisine dayalı neoklasik olmayan bir üretim fonksiyonu kullanmıştır. Teknolojik gelişmeyi iktisadi sürecin içine dâhil eden içsel büyüme teorileri, teknolojik gelişmeyi motive eden unsur açısından iki ana gruba ayrılmaktadır (Ateş, 1998: 3): Bunlardan ilki Romer (1986) modelidir. Bu modelde teknolojik gelişme, birim maliyetlerin düşmesi şeklinde ele alınırken, üretim ve yatırım sürecinde 'gayri ihtiyari' ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Model aslında Arrow'un 'yaparak öğrenme' sürecinin pozitif dışsallık olarak üretim fonksiyonuna dâhil edilmesi anlamına gelmektedir. Arrow'a göre bilgi üretimindeki artış 'yayımla etkisiyle' ve 'yaparak öğrenme' yoluyla tüm ekonomiye firma özelindeki kazanımlardan daha çok katkı sağlar. İkinci tür ise, Grossman ve Helpman (1988,1991) ve Lucas (1988) gibi iktisatçılar tarafından ortaya konan, teknolojik gelişmeyi bireylerin beşeri sermaye yatırımı yapma veya şirketlerin Ar-Ge çalışmalarıyla yeni ürün ya da süreç ortaya çıkarma davranışlarına bağlayan modellerdir.

Romer (1990: 71) modelinde büyümeyi, kârlarını maksimize etmeye çalışan firmaların bilinçli yatırım kararlarında açığa çıkan teknolojik gelişmeye bağlamaktadır. Modelde teknoloji, ne geleneksel bir mal, ne de kamusal bir mal değildir⁷. Teknoloji

zordur. Baumol ülkeleri gruplar halinde incelediği çalışmasında, endüstrileşen ülkeler grubunun kendi içinde birbirlerine yakınsadığını ifade etmektedir. Romer (1994) Baumol'un, Maddison'un datalarıyla yaptığı çalışmada Japonya ve İtalya'nın, ABD ve Kanada gibi ülkeler ile arasındaki kişi başına gelir farklarını (1970-1979 döneminde) kapattığı sonucuna ulaştığı ifade etmektedir.. Bu çalışmaya iki farklı itiraz gelmiştir. Birincisi Maddison'un data setinde yakınsamanın sadece II. Dünya Savaşı sırasında oluşmuş olduğudur. 1870 ve 1950 yılları arasında, kişi başına gelir uzaksamaktadır. İkincisi ise, Maddison'un data setinin sadece data seti periyodunun sonlarına doğru sanayileşmesini tamamlamış ekonomileri içermesi üzerinedir. Bu ise çoğu delilin görünüşte yakınlaşma lehine sonuç verdiği bir örnek seçimi hatasına neden olmuştur. Dolayısıyla ilgi Hesto-Summers'un fazla sayıda ülke için hazırlanmış data setine kaymıştır. Bu örneklemede, genelde fakir ülkelerin zengin olanlardan daha hızlı büyüdüğü görülmüştür (Romer, 1994: 4).

⁶ Romer (1986) rekabetçi dengede kişi başına çıktı, zaman içerisinde monoton artarak, sınırsız büyüdüğünü ifade etmektedir. Yatırım oranı ve sermaye getiri oranı, sermaye stokundaki artışlarla azalmak yerine artabilir. Farklı ülkelerin kişi başına çıktı açısından birbirlerine yakınsamaları gerekmez. Büyüme sürekli olarak gelişmekte olan ülkelerde daha yavaş da olabilir. Bu sonuçlar, dışsal teknik değişkenle ve ülke farklılıklarıyla açıklanamaz. Tercihler ve teknoloji sabit ve benzer ele alınmaktadır. Hatta nüfus da aynı ele alınmaktadır. Bütün bu sonuçlara ulaşılmasının en önemli unsuru azanlar getiriler varsayımının ortadan kaldırılmasıdır (Romer, 1986: 1003).

⁷ Bir firmanın bilgi yaratması her zaman diğer firmalara pozitif bir dışsal etki getirmektedir. Çünkü yaratılan bilgi kolayca korunamaz, saklanamaz. Tüketim malının bir değişkeni olarak bilgi stoku ve diğer girdiler birlikte artan getiriye yol açarlar. Bilginin marjinal getirisi olabilir. Sermayenin marjinal getirisinin

rekabete konu olmayan bir maldır ve dolayısıyla da teknoloji piyasası, teknelci rekabet piyasası unsurlarına sahiptir. Modelde teknolojik gelişme büyümenin temel dinamiğidir. Bu anlamda Romer'in modeli, Solow'un modelindeki teknolojinin dışsal değil, içsel olarak ele alınması olarak değerlendirilebilir. Teknolojik gelişme, iktisadi karar birimlerini daha çok sermaye birikimine teşvik eder ve her ikisi birden, işgücü başına üretimin artmasını sağlar⁸. Ayrıca modelde teknolojik gelişme, piyasa teşviklerini yakından izleyen iktisadi karar birimlerinin girişimleriyle oluşmaktadır. Teknolojiyi içsel hale getiren de, bu teşvik edilen girişimlerdir. Ancak tüm teknolojik gelişim bir teşvikten kaynaklanmamaktadır. Teknolojinin en açık kullanımı, bilgi stokunda kendini göstermektedir. Bilgi bir kez üretildikten sonra, üretim sürecinde maliyetsiz biçimde tekrar kullanılabilen bir mal niteliğindedir. Bununla birlikte, Romer'e göre yenilikler üzerinde sahiplik hakları korunduğundan, bilgi kamu malı haline gelmemektedir. Bu durum Ar-Ge ve yenilikleri özendirir. Böylelikle teknelci rekabet şartları altında çalışan firmalar da, Ar-Ge faaliyetleri sonucunda sürekli yeni bir bilgi ve ürün geliştirebilmektedirler.

Romer (1990) mal farklılaştırması ve serbest piyasanın, yalnızca gelir ya da servet etkisi değil, aynı zamanda büyüme etkisi de yaratacağını ileri sürmektedir. Çünkü piyasalar genişledikçe bir taraftan Ar-Ge faaliyetleri artarken, diğer taraftan da büyüme artacaktır ki Romer, bu durumun 20. yüzyılda gelişmiş ülkelerdeki büyüme oranlarını da açıkladığını ifade etmektedir. Ayrıca beşeri sermaye stokunun büyük olduğu piyasalarda faaliyet gösteren firma ve ülkelerin daha hızlı büyüebileceklerini ileri sürmektedir ki bu durum Solow modelindeki yakınsama teorisine bir eleştiriyi de ifade etmektedir. Çünkü beşeri sermaye stoku, gelişmekte olan ülkelerde değil, gelişmiş ülkelerde daha büyüktür.

Grossman ve Helpman (1988)'a göre gelişmiş beşeri sermaye stoku ile donatılmış firmaların kârlarını maksimize edebilmeleri için iki tür yenilik yapmalarına gerek vardır. Bunlardan ilki, üretim süreçlerinin geliştirilmesi (process innovation), ikincisi ise yeni tasarımlara (product innovation) sahip malların üretilmesidir. Grossman ve Helpman teşviklerdeki artışların, yeni ürünlerdeki kârlılığı ve Ar-Ge çalışmalarının artmasına neden olacağını da belirtmektedirler.

Büyümenin itici gücü konusunda birçok görüş bulunmaktadır. Bu çalışmaların bir ucunda sermaye birikimi, diğer tarafında ise dışsal ekonomiler, büyümenin itici gücü olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte Grossman ve Helpman (1994: 23–24)'a göre bu yaklaşımlar, gerçek dünyada sürdürülen büyüme mekanizmasını

azalan olduğu modellere karşın, bilgi sınırsız bir şekilde büyümektedir. Bütün diğer girdiler sabit tutulsa da, bilginin sabit olduğu durgun durumda kalmak optimal olmayabilir (Romer, 1986: 1003).

⁸ *Stiglitz (1993)'e göre Schumpeterci gelenekte icatlar (innovations) geniş olarak içsel olarak değerlendirilip, hem piyasayı etkilemekte, hem de piyasadan etkilenmektedir. Bununla birlikte Stiglitz (1993), özellikle kredi piyasasındaki ve sermaye piyasasındaki aksaklıkların, firmaların Ar-Ge çalışmalarını olumsuz olarak etkileyebileceğini ifade etmektedir (Stiglitz, 1993: 6). Ayrıca Stiglitz dalgalanmalar ve icatlar arasındaki bağlantının iki yönlü olabileceğini; sadece iktisadi aktivitedeki dalgalanmalar icatlarda dalgalanmaya neden olmaz, icatlardaki dalgalanmalar da iktisadi aktivitedeki dalgalanmaları arttırabileceğini ifade etmektedir (Stiglitz, 1993: 44-45).*

göstermemektedirler. Grossman ve Helpman (1991: 46) büyümenin arkasındaki itici güç olarak, endüstriyel yenilikleri öne çıkarırken, temel olarak ürünün teknolojisi ve patent haklarının, her firmaya ürettiği malın tek kalite lideri olmasını sağladığını varsaymaktadırlar.

Lucas (1988: 6–13) içsel büyüme modellerine farklı bir açılım getirerek, fiziki sermayenin birikimi ve iktisadi sistemdeki rolünü, neoklasik üretim fonksiyonuyla modellemiştir⁹. Lucas çalışmasında tek sektörlü bir ekonomide fiziksel sermaye ile birikim ilişkileri üzerinde durmuş, teknolojik gelişme ve beşeri sermaye¹⁰ stokunu yatırımlarda içselleştirmiştir. Ayrıca içsel büyüme modellerine rasyonel beklentileri de dâhil etmiştir.

Lucas (1988) yaparak öğrenme olgusuyla, beşeri sermayenin işgücü ve fiziki sermayede neden olduğu üretkenlik artışını açıklamaktadır¹¹. Beşeri sermayedeki artış, rekabet edilmeyen ve dışlanamayan ürünler geliştirilmesine sebep olur ve böylelikle ekonomide yayılma etkisiyle birlikte üretim artışları gerçekleştirilir. Modelde bilgi kamu malı olarak değerlendirildiğinden, Ar-Ge faaliyetlerinin yeterli düzeylere ulaşabilmesi yapılacak teşviklere bağlıdır.

Lucas (1988: 25) sermaye stokundan bağımsız olarak ülkeler uzun dönemde aynı büyüme hızlarına ulaşabilseler de, başlangıç koşullarının fiziki sermayenin durağan durum marjinal getiri düzeyini belirleyeceğini ileri sürmüştür¹². Dolayısıyla başlangıçta düşük beşeri sermaye ve fiziksel sermaye düzeylerine sahip olan ülkeler, başlangıçta daha iyi donanıma sahip olan ülkelere daima geride kalacak, diğer bir deyişle fakir ülkelerin konumlarında herhangi bir değişiklik olmayacaktır.

Barro (1990) toplumsal getiri ile özel getiri arasındaki farklılaşmaları değerlendiren büyüme modelleri çerçevesinde, kamu harcamalarının¹³ vergilerle finanse

⁹ Lucas'ın yaparak öğrenme modeline göre reel büyüme oranı içsel olarak belirlendiğinden, ülkeler arasında farklı büyüme oranları olasılığı vardır. Farklı büyüme oranları ise gelir düzeyleriyle değil, karşılaştırmalı üstünlükler tarafından belirlenmektedir. Modele göre her bir ülke kendi beşeri sermaye faktörüne uyan malları üretecek ve teknolojiyi öğrenme veriyken, ülkeler yaparak beceri sahibi olacaklardır (Lucas, 1988: 33).

¹⁰ Lucas (1988) İşgücünün niteliği veri iken, göreceli olarak daha yüksek kişi başına gelire sahip ekonomilerde reel ücretler daha yüksek olacağını ve reel ücretlerdeki değişim oranının ise kişi başına fiziksel sermaye değişim oranı ile aynı olduğu ifade etmektedir.

¹¹ Yapararak öğrenme modellerinde teknolojik gelişmenin ve artan bilgi stokunun firmaların faaliyetleri sonucunda model içerisinde belirlendiği vurgulanmakta ve tüm bu faaliyetler bir önceki dönemin yatırımlarıyla ilişkilendirilmektedir (Shaw, 1992: 613).

¹² Lucas (1988) uluslararası göç ve ücret farklılığının neoklasik modelle uzlaşmasının çok zor olduğunu ifade etmiştir. Eğer tüm ülkelerde aynı teknoloji olması mümkün olsaydı, beşeri sermaye kıt olan yerlerden kıt olmayan yerlere kaymazdı. Diğer bir deyişle gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere (vasıflı) emek hareketi yaşanmazdı.

¹³ Barro (1990: 106) başlangıçta kamu hizmetlerinin rolünü özel üretim için girdi olarak almıştır. Bu ise potansiyel olarak büyüme ve hükümet (government) arasında pozitif bağlantı yaratan üretken roldür.

edilmesinin üretim ve fayda fonksiyonlarına yapacağı etkileri analiz etmiştir. Barro'nun modelinde ölçüğe göre sabit getiriye sahip üretim fonksiyonunda kamu kesimi de analize dâhil edilerek, sabit getirili iktisadi büyüme modeli analiz edilmiştir. Kamu harcamaları ve vergilerle ilgili benzer dışsallıklar sebebiyle, özel olarak belirlenmiş iktisadi büyüme ve tasarruflar optimal altı olabilmektedir. Dolayısıyla Barro modelinde, kamu (government)'nin boyutu, tasarruf oranı ve iktisadi büyüme oranı arasındaki ilişkiler hakkında deneye dayalı çalışmalar ile hükümet politikaları arasındaki seçimleri analiz etmiştir. (Barro, 1990: 104).

Barro'ya göre tam rekabet piyasasında büyüme oranının maksimize edilebilmesi, GSYİH içindeki kamu harcamaları payının, sağlanan kamusal hizmetler/GSYİH oranına eşit olmasına bağlıdır. Böylelikle eğitim, sağlık ve altyapı yatırımları, Ar-Ge çalışmalarının teşviki ve kamusal hizmetler en uygun düzeyde olabilecektir. Bununla birlikte hükümet politikaları, politikacıların kendi amaç fonksiyonlarına göre bir tercihi içerdiğinden, iyi veya kötü niyetli politikalara göre büyüme ve refah etkilenebilecektir (Barro, 1990: 110). Kamu harcamaları temel olarak vergiyle finanse edildiğinden, kamu harcamalarındaki artışlar vergilerdeki artışla birlikte tasarrufları azaltarak büyümeyi olumsuz olarak etkileyecektir. Mülkiyet haklarının iyileştirilmesi ise marjinal vergi oranlarında azalma gibi bir etkiye neden olacaktır. Dolayısıyla mülkiyet haklarının iyileştirilmesine yönelik kamu harcamalarındaki artış, üretim fonksiyonu üzerinde doğrudan bir etkiden daha çok, vergi oranlarının efektif değerinde azalmaya neden olacaktır (Barro,1990: 109–116). Vergi oranlarının efektif değerinde azalmalar ise hem büyümeyi, hem de firmaların Ar-Ge çalışmalarını olumlu olarak etkileyebilecektir.

King ve Rebelo (1990) içsel büyüme modellerini iktisadi büyüme sürecinin iki etkisine göre değerlendirmişlerdir. Bunlardan ilki, iktisadi politikalar olmaksızın ekonomilerin büyüme oranları bir trend göstermeyecekleridir. İkincisi ise, reel faiz oranının uzun dönemli bir trend göstermediğidir. King ve Rebelo fiziksel ve beşeri sermaye birikim sürecini etkileyen, özellikle vergileme gibi iktisat politikalarının, uzun dönemli büyüme süreci ve ülkelerarasındaki gelir farklılıklarının temel sebeplerinden biri olduğu savunmuşlardır. Onlara göre içsel büyüme modellerinde gelir vergisi oranlarında yapılacak %10'luk bir artışın etkisi, neoklasik büyüme modelinden kırk kat daha güçlüdür. Vergilemenin olası etkileri ise, daha yoğun olarak beşeri sermayenin üretim teknolojisine bağlanmıştır (King ve Rebelo, 1990: 146–148).

Neoklasik büyüme modelinde bir vergi uygulamasının, ekonominin durağan durum denge gelişim düzeyini kaydırmakla birlikte gelişme eğilimine herhangi bir etkisi yoktur. King ve Rebelo (1990)'ya göre açık veya kapalı olsun bütün ekonomilerde vergi oranlarındaki küçük değişimler uzun dönemli bir durgunluk veya gerilemeye neden olabilir.

Genel olarak içsel büyüme modellerinde her şeyden önce teknoloji dışsal bir faktör olmaktan çıkarken, Ar-Ge harcamaları ile beşeri sermayenin teknoloji üzerindeki etkileri ortaya konmaktadır. Bu yönüyle içsel büyüme modellerinin eğitim, sağlık, vergi gibi özellikle beşeri sermayenin ve Ar-Ge faaliyetlerinin gelişimi için devlete bir rol biçtiği söylenebilir. Bu yüzden içsel büyüme modellerine, küreselleşme sürecinde gelişmekte ve az gelişmiş olan ülkelerin yapısal durumları çerçevesinde incelemek farklı ve yararlı değerlendirmelerin ortaya çıkmasına neden olabilecektir.

3. Küreselleşme Sürecinde İçsel Büyüme Modelleri Çerçevesinde Gelişmekte Olan Ülkelerin Konumlarına Genel Bir Bakış

Küreselleşme, yirminci yüzyılın en çok konuşulan ve tartışılan, bununla birlikte kazanç ve kayıpları, yararları ve zararları hakkında fikir birliğine varılamamış önemli kavramlardan biridir. Mal ve hizmet ticaretinde son 50 yıl ve uluslararası finansal akımlarda da son 30 yıl boyunca yaşanan hızlı genişleme, küreselleşme tartışmalarını sürekli gündemde tutmuş, bu yüzden uluslararası ticaretin (ve küreselleşmenin) büyümenin itici gücü olup olamayacağı da sürekli tartışılmıştır.

Tablo: 1
Yıllık Ortalama Reel GSMH Büyüme Oranı (%)

Bölgeler	80-89	92-00	95-09	00-09	2006	2007	2008	2009
Dünya	3.2	3.1	3.0	2.9	4.0	3.9	2.2	-1.9
G.O.Ü.	3.9	4.8	5.3	6.1	7.4	7.7	5.5	2.5
Afrika	1.7	3.3	4.8	5.7	6.0	6.0	5.9	2.6
Amerika (G.O.Ü.)	1.8	3.1	3.1	3.8	5.6	5.8	4.4	-1.5
Orta Amerika	0.8	3.4	3.1	2.5	5.0	3.7	1.8	-5.8
Güney Amerika	2.1	2.9	3.0	4.2	5.5	6.6	5.5	-0.1
Asya (G.O.Ü.)	5.7	5.8	6.1	7.0	8.2	8.6	5.7	3.8
Doğu Asya	9.4	7.5	7.2	7.8	9.1	10.1	6.3	5.4
Güney Asya	4.7	5.3	6.3	7.2	8.6	8.4	6.5	4.8
Orta Asya	1.6	6.3	4.3	5.1	6.3	4.8	3.3	-1.5
Geçiş Ekonomileri	3.7	-2.0	5.1	6.0	7.9	8.2	5.4	-6.5
Amerika (G.Ü.)	3.7	3.8	2.7	2.1	2.8	2.1	1.1	-2.4
Asya (G.Ü.)	3.7	1.1	1.1	1.3	2.1	2.5	0.6	-5.0
Avrupa (G.Ü.)	2.4	2.5	2.1	1.7	3.1	2.8	0.8	-4.1
Gelişmiş Ülkeler	3.1	2.8	2.2	1.8	2.8	2.5	0.9	-3.5

Kaynak: UNCTAD Handbook of Statistics 2010, s. 434-440.

Küreselleşmenin iki büyük yönlendiricisi olmuştur. Bunlardan birincisi özel sektördeki ulaşım ve iletişim maliyetlerindeki azalma, ikincisi ise kamu sektöründeki ticaret ve yatırımlardaki politika engellerinin azaltılmasıdır. Küreselleşmede bir taraftan yaşanan teknolojik süreç ve yenilikler, ulaşım ve iletişim maliyetlerinin düşük seyretmesine neden olurken, diğer taraftan uluslararası kuruluşların ve gelişmiş ülkelerin

uyguladıkları politikalar, küreselleşme politikalarının dünya geneline yayılmasında etkili olmuştur.

Literatürde küreselleşme konusunda yapılan çalışmalarda özellikle, küreselleşmenin büyüme üzerindeki olumlu etkileri vurgulanmakta ve ülkelerin uluslararası ekonomiyle bütünleşmesiyle birlikte büyüme oranlarını arttırdıkları ifade edilmektedir¹⁴ (Tablo: 1).

Rivera-Batiz ve Romer (1991) “Ekonomik Bütünleşme ve İçsel Büyüme” adlı çalışmalarında, neoklasik büyüme modelini kullanan çalışmalarda küreselleşmenin kazançlarının küçük bulunduğunu, ancak tahminlerin içsel büyüme modellerinin içeriğiyle hesaplanması halinde küreselleşmenin ülkelerin uzun dönem büyüme oranlarına daha fazla etki ettiği sonucuna ulaşılacağını ileri sürmüşlerdir¹⁵. Bununla birlikte Young (1991)’ın büyüme oranı modeline göre serbest ticaret, gelişmiş ülkelerin büyüme oranını artırma eğilimindeyken, gelişmekte olan ülkelerinkini düşürme eğilimindedir¹⁶. Doğal olarak, Ar-Ge çalışmaları, beşeri sermayeye sahip olma ve bilginin uluslararası yayılım etkisi gibi faktörler üzerinde ticaretin etkisi analiz edildiğinde farklı sonuçlar çıkabilmektedir¹⁷ (Young, 1991: 402). Ayrıca, küreselleşme konusu gündeme getirildiğinde büyüme kadar, küreselleşmeyle birlikte ülkeler arasında ve ülkelerin kendi içinde artan eşitsizlikler de üzerinde durulması gereken önemli konulardır¹⁸.

¹⁴ Örneğin Lindert ve Williamson (2001), Taylor(2002), Dreher (2003). Ayrıca, Romer'in modeline göre de küreselleşme büyüme artıran bir olgudur.

¹⁵ Rivera-Batiz ve Romer çalışmalarında gelişmiş ülkeler arasındaki ticaretin büyüme teşvik edeceğini ifade ederek, çalışmalarını bu konuyla sınırlanmışlardır. Onlara göre farklı faktör donatımları ve teknolojiye sahip ülkeler arasında ticaret genel bir durum değildir. Diğer bir ifadeyle ticaret, daha çok aynı faktör donatımı ve teknolojiye sahip ülkeler arasında daha yoğundur (Rivera-Batiz ve Romer, 1991: 532).

¹⁶ Yapılan çalışmalarda dünyadaki gelirin coğrafi dağılımı incelendiğinde bazı alanların büyüme bölgeleri, bazı alanların küçülme bölgeleri olarak öne çıktığı (TEK, 2003: 5) görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. TEK (2003).

¹⁷ Fischer (1991) dış borçlar ve kamu açıkları gibi makro göstergelerin ve ülkelerin uyguladıkları politikaların, büyümeyle ilişkili olduğunu vurguladıktan sonra makroekonomik politikaların, hangi kanallarla büyüme etkileyeceği konusunda fikir birliği olmasa da, yatırımlar üzerinde güçlü etkileri olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca büyümede karşılaşılan sorunlar üzerine yaptığı çalışmada, sürdürülebilir büyüme için makroekonomik istikrarın yanı sıra dışa açık olma, piyasaya ve dışa yönelimin, kamunun fiziki ve sosyal altyapıyı sağlama yönündeki rolünün önemini vurgulamıştır (Fischer, 1991: 36–37); (Ayrıca IMF politikalarının etkileri için bkz. Atamtürk, 2007).

¹⁸ Küreselleşme hakkında yapılan çalışmaları iki ana bölüme ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi, özellikle İkinci Dünya savaşı sonrasında ülkelerde gelir eşitsizliğinin durağan olduğu ve büyüme eşitsizlik arasında güçlü bir bağlantı olmadığını savunan ve bu yüzden fakirliğin azaltılmasındaki en önemli faktörler olarak büyüme ve küreselleşmeyi savunan bir akımdır. İkinci akım ise, söz konusu dönemde bazı ülkelerde gelir eşitsizliğinin düşmesine rağmen, özellikle 1970'lerden sonra bu durumun tersine döndüğünü, vasıflı emeğe dayalı teknoloji ve iç piyasaların uluslararası piyasalarla uyumlaştırılmasının etkisiyle ülkelerin, hem kendi içinde, hem de ülkeler arasındaki gelir eşitsizliklerinin arttığını savunmaktadır. Küreselleşme ayrıca gelişmekte olan ülkelerin borç stoklarını da hızlı bir biçimde arttırmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Chossudovsky (1999).

Genel olarak değerlendirildiğinde, son yirmi yıl içinde ‘Washington Consensus’u çerçevesinde tüm dünyada küreselleşmenin önündeki engelleri kaldırmaya yönelik uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çerçevede ülkelere iç piyasaların liberalizasyonu, makroekonomik istikrar, uluslararası ticaret ve finansal akımlar önündeki engellerin kaldırılması, özelleştirme gibi piyasa temelli uygulamalar tavsiye edilmiştir. Dolayısıyla, Cornia (1999)’ın belirttiği gibi sınırlanmış devlet müdahaleleriyle, iktisadi ajanlar arasında, rekabete dayalı küresel bir piyasa oluşturulmak istenmiştir.

IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlarca ticaretin liberalleştirilmesi ve küreselleşme yönünde özellikle gelişmekte olan ülkelere önerilen ekonomi politikaları, diğer taraftan bütünleşmeye yönelik anlaşmalar, gelişmekte olan ülkeleri mevcut yapısal durumları çerçevesinde iktisadi kalkınma ve büyüme için uygulayacağı politikalarından uzaklaştırmıştır. Dolayısıyla da, içsel büyüme modellerinin öne çıkardığı Ar-Ge çalışmaları ve beşeri sermayeyi geliştirmeye yönelik olması gereken aktif devlet politikaları¹⁹, genellikle terk edilmiştir.

İçsel büyüme modellerinde teknoloji, Ar-Ge çalışmaları, beşeri sermaye ve yaparak öğrenme gibi faktörler büyümenin arkasındaki itici güç olarak değerlendirilmektedir²⁰. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkeler 1990’lardan sonra, Ar-Ge harcamalarında (Tablo: 2) ve dolayısıyla da Ar-Ge çalışanlarının sayısında (Tablo: 3) önemli artışlar sağlayamamışlardır.

Gelişmekte olan ülkelerde söz konusu durumu ortaya çıkaran en önemli etkenlerin başında finansman sorunları²¹ öne çıkarılabilir. Bu yüzden gerek Ar-Ge harcamaları, gerekse Ar-Ge’de çalışan kişi sayısı gelişmiş ülkelerde daha çoktur.

Ar-Ge harcamalarındaki durum, benzer biçimde beşeri sermayenin gelişiminde en önemli faktörler arasında değerlendirilebilecek eğitim ve sağlık harcamaları için de geçerlidir. Tablo: 4’de gelişmekte olan ülkelerdeki eğitim harcamalarının, Tablo: 5’de ise

¹⁹ Ekonomik boyutu küçük ve dışa açık ekonomilerde, iktisat politikaları kalkınma handikaplarına veya mucizelerine neden olabilmektedir (Shaw, 1992: 617). Kneller vd. (1999) 22 OECD ülkesi için yaptıkları çalışmada kamu harcamaları ve vergi politikalarının gelişmekte olan ülkelerde büyümeyi pozitif olarak etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

²⁰ Dowrick (1992) sermaye ve istihdamın derinleşmesinin de, büyümenin arkasında itici güç rolü oynayacağını ifade etmektedir.

²¹ Neoklasik büyüme teorisinde durağan durumda tasarruf oranındaki artışlar büyüme hızında kalıcı etkilere yol açmazken (uzun dönem büyüme oranı sıfırdır), içsel büyüme modelleri yüksek tasarruf oranlarının yüksek gelire, yüksek gelir ise beşeri sermayeyi artırarak büyüme oranlarına artıracağını ifade etmektedir (Mankiw, Romer ve Weil, 1990: 28, Sala-i-Martin, 1990: 10). Bu yüzden gelişmekte olan ülkeler söz konusu finansman sorunlarını bir taraftan tasarruf oranlarını artırarak, diğer taraftan finans piyasalarını derinleştirip yatırımlara yönelik kredilerini artırarak bu sorunu aşabileceklerdir. Finansal piyasaların ve finansal aracılığın gelişimi ve büyüme arasındaki pozitif yönlü ilişki için bkz. Molochny (2009), Bencivenga ve Smith (1991), Aghion, Howitt ve Mayer-Foulkes (2005).

sağlık harcamalarının GSYİH'lar içinde payları incelendiğinde bu payların da genellikle gelişmiş ülkelerin gerisinde kaldığı söylenebilir.

Tablo: 2
Seçilmiş Ülkelerde Ar&Ge Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı (%)

	1996	1999	2002	2005	2006	2007
Arjantin	0.42	0.45	0.39	0.46	0.49	0.51
Brezilya	0.72	-	0.91	0.97	1.02	-
Meksika	0.31	0.43	0.44	0.50	-	-
Şili	0.53	0.51	0.68	-	-	-
Çin	0.57	0.76	1.07	1.33	1.42	1.49
Hindistan	0.65	0.74	0.73	0.80	0.79	0.80
Türkiye	0.33	0.47	0.53	0.59	0.58	0.71
Portekiz	0.57	0.71	0.76	0.81	1.01	1.19
Polonya	0.65	0.69	0.56	0.57	0.56	0.57
İspanya	0.81	0.86	0.99	1.13	1.21	1.28
İtalya	0.99	1.02	1.13	1.10	1.14	-
Hollanda	1.98	1.96	1.72	1.75	1.75	1.75
Fransa	2.27	2.16	2.23	2.11	2.12	2.10
Almanya	2.19	2.40	2.49	2.49	2.55	2.55
İngiltere	1.87	1.87	1.83	1.77	1.80	1.84
ABD	2.55	2.66	2.66	2.61	2.65	2.67

Kaynak: <www.worldbank.org>, 22.12.2010.

Tablo: 3
Seçilmiş Ülkelerde Bir Milyon Kişi Başına Düşen Ar-Ge Çalışan Sayısı

	1996	1999	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Arjantin	651	712	692	720	768	823	896	980
Brezilya	-	-	401	437	481	588	629	-
Meksika	213	223	-	325	428	460	-	-
Şili	389	404	440	772	833	-	-	-
Çin	448	423	630	666	710	853	927	1071
Hindistan	154	-	-	-	-	137	-	-
Pakistan	-	-	-	-	-	77	-	152
Türkiye	290	307	351	471	482	550	592	680
İspanya	1307	1541	2019	2210	2377	2548	2657	2784
İtalya	1337	1141	1237	1214	1235	1407	1499	-
Polonya	1359	1466	1480	1531	1594	1627	1561	1610
Portekiz	1254	1548	1834	1942	1972	2003	2317	2630
Hollanda	2286	2552	2373	2307	2558	2488	2887	2680
Fransa	2660	2726	3116	3201	3338	3319	3440	-
Almanya	2813	3105	3232	3267	3280	3302	3392	3453
İngiltere	2487	2779	2937	2984	2936	2897	2909	2881
ABD	-	4432	4566	4818	4648	4584	4663	-

Kaynak: <www.worldbank.org>, 22.12.2010.

Tablo: 4
Seçilmiş Ülkelerde Eğitim Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı (%)

Ülkeler	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Dünya	-	4.23	4.17	4.35	4.31	4.47	4.38	4.53	4.61	4.53
Brezilya	4.87	3.88	4.01	3.88	3.78	-	4.01	4.53	4.95	5.21
Meksika	4.21	4.41	4.86	5.16	5.30	5.28	4.87	5.02	4.83	4.83
Türkiye	-	2.96	2.59	2.71	2.82	2.96	3.12	-	2.86	-
Polonda	4.99	4.65	5.01	5.33	5.41	5.35	5.41	5.47	5.66	4.92
Portekiz	-	5.29	5.42	5.60	5.54	5.57	5.33	5.39	5.25	-
Danimarka	8.26	8.11	8.29	8.44	8.44	8.33	8.43	8.28	7.92	-
İtalya	4.64	4.70	4.47	4.86	4.62	4.74	4.58	4.43	4.75	4.32
Hollanda	4.94	4.90	4.96	5.06	5.18	5.42	5.46	5.53	5.52	-
Fransa	5.79	5.79	5.67	5.57	5.55	5.88	5.81	5.65	5.58	-
Almanya	4.57	4.47	4.46	4.49	4.70	4.70	4.59	4.53	4.41	-
İngiltere	4.92	4.60	4.60	4.71	5.27	5.42	5.33	5.51	5.64	5.56
ABD	5.03	5.08	-	5.75	5.70	5.86	5.60	5.35	5.70	5.54

Kaynak: <www.worldbank.org>, 22.12.2010.

Tablo: 5
Seçilmiş Ülkelerde Kamu Sağlık Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı (%)

Ülkeler	2003	2004	2005	2006	2007
Dünya	5.89	5.88	5.85	5.82	5.74
Arjantin	4.36	4.38	4.66	4.74	5.07
Brezilya	3.12	3.35	3.28	3.54	3.51
Şili	3.65	3.51	3.47	3.44	3.67
Uruguay	4.92	6.04	5.83	6.03	5.93
Meksika	2.55	2.70	2.65	2.58	2.66
Hindistan	1.03	0.96	1.01	1.03	1.08
Endonezya	0.91	0.83	0.89	0.96	1.18
Tayland	2.28	2.28	2.29	2.53	2.73
Türkiye	4.29	4.30	4.07	3.51	3.43
Yunanistan	5.37	5.12	5.67	5.92	5.79
Polonya	4.36	4.25	4.31	4.33	4.55
Portekiz	7.11	7.19	7.30	7.10	7.07
İtalya	6.22	6.57	6.81	6.91	6.68
İspanya	5.74	5.78	5.85	5.95	6.07
Hollanda	5.85	5.83	5.91	7.36	7.34
Fransa	8.65	8.72	8.80	8.72	8.70
Almanya	8.50	8.13	8.21	8.10	8.02
İngiltere	6.23	6.57	6.75	6.93	6.88
ABD	6.73	6.81	6.86	7.03	7.14

Kaynak: <www.worldbank.org>, 22.12.2010.

Grossman ve Helpman (1988,1991) korumacılığın Ar-Ge çalışmalarında kullanılacak kaynakları imalat sanayiine kaydırırken, dışa açıklığın²² kaynakların Ar-Ge çalışmalarında daha fazla kullanılmasına neden olacağını ileri sürmektedir. 1980'lerden sonra önemli ölçüde yeniden ivme kazanan uluslararası ticaret (Tablo: 6) ve Ar-Ge harcamalarının (Tablo: 2) GSYİH içindeki paylarına bakıldığında, mevcut iktisadi koşullarda artan dışa açıklığın Ar-Ge harcamalarını, Grossman ve Helpman iddialarının aksine, yeterince artırmadığı görülmektedir.

Potansiyel olarak gelişmekte olan ülkeler, serbest ticaretten teknolojiyi taklit ederek, yaparak öğrenme yollarıyla daha çok kazanç sağlayabilirler²³. Böylelikle gerek dünyadaki bilgi stokunu, gerekse potansiyel piyasaları daha az maliyetle kullanabilirler. Fakat zengin ülkelerden fakir ülkelere olan teknoloji yayılımı kendiliğinden gerçekleşmez, bunun aracı ise genellikle çok uluslu şirketlerdir. Dolayısıyla gerek çok uluslu şirketlerin varlığı, gerekse çok uluslu şirketlerin daha rahat hareket edebilmesini sağlayan küreselleşme olgusu, teknoloji transferini teşvik eder nitelikte (Shaw, 1992: 618) olsa da, bu durum genellikle gelişmekte olan ülkelerin gelişmesini sağlayacak yönde gelişmelere neden olmamıştır. Ayrıca fikri mülkiyet hakları konusunda GATT çerçevesinde alınan kararlar da, gelişmekte olan ülkelerin teknolojiyi taklit etmesine engeller getirirken, dünyadaki tekelleri rekabet şartlarının devamını sağlamıştır.

Sermaye stokundaki artış üretimde verimliliği artıran ve bilgi stokundaki artıştan kaynaklanan büyümeyi hızlandırmaktadır. Dolayısıyla küreselleşme gelişmekte olan ülkelerde sermaye stokunu görece olarak arttırabilir. Bununla birlikte sermaye stokundaki artış, nitelikli işgücüne olan talebi de arttırır ki büyüme artabilsin. Ancak gelişmekte olan ülkelerde nitelikli işgücü hem görece olarak azdır, hem de gelişmiş ülkelere doğru nitelikli işgücü hareketliliği²⁴ vardır.

²² Rivera-Batiz (1995)'ya göre dışa açıklık teknolojik değişmeyi üç yolla etkilemektedir. Birincisi yurtiçi rakipleri ve rekabeti arttırarak firmaların Ar-Ge çalışmalarını, yeniliklerini arttırır ve orta dönemde büyümeyi yükseltir. İkincisi büyüme, ekonomideki sektörler ve endüstriler arasında kaynakların yeniden dağılımıyla etkilenir ve böylece yurtiçi araştırma ve kalkınmaya katkı sağlanabilir veya bunların cesareti kırılabilir. Üçüncü olarak ise bilgi ve fikirlerin ülkeler arasındaki geçişi kolaylaşır ve böylelikle de teknolojik değişim ve büyüme teşvik edilebilir. Ancak uluslararası ticaret her ne kadar yerel bilgi stokunu arttırırsa da bu büyüme için yeterli bir koşul değildir. Eğer yurtiçi yenilik sistemi yeni bilgiyi üretken olarak kullanamazsa, ekonomik büyüme üzerindeki etki sınırlanabilir. Önemli miktarda uzmanlaşmış emek arzı, yeni malların yaratılmasını içeren araştırma ve geliştirme işinde yer almalıdır (Rivera-Batiz, 1995: 32-34). Ancak özellikle büyüme sorunuyla karşı karşıya olan gelişmekte olan ülkeler, bu tür özellikleri zaten taşımamaktadırlar.

²³ Dowrick teknoloji yayılım etkisinin etkili olabilmesi için, ülkelerin teknik ve sosyal olarak yeni fikirleri özümseyip uygulayabilme kapasitesine sahip olması gerektiğini ifade etmektedir (Dowrick, 1992: 607-608). Dolayısıyla düşük eğitim düzeyi büyümenin önündeki önemli bir engeldir.

²⁴ Küreselleşme mal ve sermayenin dolaşımını çok büyük oranda serbestleştirirken, işgücü olarak sadece nitelikli işgücünün dolaşımını serbestleştirmektedir. Böylece nitelikli işgücüne daha iyi şartlar sunan gelişmiş ülkeler çekim merkezi haline gelirken, gelişmekte olan ülkeler zorunlu olarak niteliksiz işgücüyle gelişmeye ve büyümeye çalışmak zorunda kalmaktadır.

Tablo: 6
GSYİH'lar İçinde Dış Ticaret ve Sektörel Payların Dağılımı (%)

	Yıllar	GSYİH İçinde İhracat (%)	GSYİH İçinde İthalat (%)	Tarım	Sanayi		Hizmet
					Toplam	İmalat	
Dünya	1990	19.8	20.1	5.6	33.3	21.7	61.1
	1995	21.7	21.3	4.3	30.5	20.3	65.2
	2000	25.0	24.9	3.6	29.1	19.2	67.3
	2008	32.6	32.1	4.0	30.1	18.1	65.9
G.O.Ü.	1990	25.8	24.6	14.8	36.8	22.4	48.4
	1995	29.5	30.1	11.9	35.1	22.5	53.0
	2000	34.9	32.3	10.3	36.3	22.6	53.4
	2008	42.1	38.6	9.8	40.2	23.7	50.0
G.Ü.	1990	18.2	18.7	2.8	31.9	21.4	65.3
	1995	19.4	18.8	2.2	29.3	19.8	68.5
	2000	21.9	22.7	1.7	27.0	18.2	71.3
	2008	28.4	29.6	1.5	26.5	15.8	73.0
Türkiye	1990	11.6	12.7	13.4	38.9	29.1	47.6
	1995	17.4	17.6	11.9	38.4	29.4	49.8
	2000	20.1	23.1	10.8	30.0	21.4	59.2
	2008	23.5	28.0	8.8	27.0	17.8	64.2

Kaynak: UNCTAD (2010), s. 444-455.

Erk vd. (2000) teknolojinin, ithal edilen sermaye malları yoluyla başka ülkelere yayılarak uzun dönemli büyüme oranını artıracığını öne süren içsel büyüme modellerini analiz ettikleri çalışmada, ithal edilen sermaye mallarının uzun dönemli büyüme etkilerine yol açtığı görüşünü açıklıkla destekleyecek bulgulara ulaşamamışlardır. Ancak, büyüme oranı üzerindeki etkilerin kısa dönemli olduğunu ifade etmektedirler. Ayrıca bazı ülkelerin verilerinden elde edilen etki-tepki değerlerinin, uzun dönemde durağan durum değerinden negatif ya da pozitif yönde sapma göstermesinde, büyüme oranı üzerine oluşabilecek uzun dönemli etkilerin, piyasa aksaklıkları, ithal edilen teknolojilerin optimal kullanıma dönüştürülmesi, fiziksel sermaye ile beşeri sermayenin tamamlayıcılığı gibi konuların etkili olabileceğini de vurgulamışlardır²⁵.

Young 1991 yılındaki “Yaparak Öğrenme ve Uluslararası Ticaretin Dinamik Etkileri” adlı çalışmasında, serbest ticareti benimsemiş gelişmekte olan ülkelerin otarşi durumuna göre daha az ya da eşit oranlarda teknik gelişme kaydederlerken, gelişmiş ülkelerin serbest ticaretten daha çok ya da eşit oranlarda teknik gelişme kaydettiklerini vurgulamıştır. Eğer gelişmiş ülkelerin çalışan nüfusu gelişmekte olan ülkelere daha fazla

²⁵ Shaw (1993: 618) göre özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki büyüme sürecinde, yönetim, organizasyon, altyapı ve sektörel transferlerdeki temel faktörler de analizlere dâhil edilmelidir.

ya da eşitse, iki ülke arasındaki fark artacaktır²⁶. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerdeki nüfus, gelişmiş ülkelerden çok fazla olsa da ve iki ülke arasındaki teknik açık yeterince büyüksse, gelişmekte olan ülke asla ticaret ortağını yakalayamamaktadır. Dolayısıyla serbest ticaret ve küreselleşme gelişmiş ülkelerin büyüme oranını gelişmekte olan ülkelerinkinden daha fazla arttırmaktadır (Young, 1991: 401–402). Bu yüzden gelişmekte olan ülkelerin serbest ticaret ve küreselleşmeden elde edebilecekleri yararlar, öğrenme potansiyelinin yüksek olduğu ve ileri teknoloji malların üretildiği, mal farklılaştırılmasının²⁷ yapılabileceği sektörlerde teşvikler ve yatırımlar yapabilmelerine bağlıdır.

Küreselleşme süreci bir taraftan gelişmekte olan ülkeleri dünyada yaşanan krizlere karşı daha duyarlı getirmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan iktisadi krizler²⁸, bir taraftan bankalar başta olmak üzere, ülke içi mülkiyetlerin çok uluslu şirketler lehine değişmesine neden olurken, diğer taraftan da ülke içindeki eşitsizlikleri arttırmıştır (Stiglitz, 2004: 206). Söz konusu olumsuzluklar gelişmekte olan ülkelerde, bir yandan yatırım ve istihdam üzerinde olumsuz etkilerin ortaya çıkmasına, diğer yandan kayıt dışı sektörün boyutlarının artmasına ve dolayısıyla da içsel büyüme modellerinde büyümeyi olumlu olarak etkileyen Ar-Ge çalışmaları ve beşeri sermayenin geliştirilmesi için ayrılacak kaynakların daha da daralmasına neden olmuştur²⁹. Bu yüzden, küreselleşme sürecinde gerek gelişmekte olan ülkelerin yapısal sorunları, gerek çok uluslu şirketlerin özellikle teknoloji ve bilgi alanındaki ağırlığı, teknoloji ve bilgiye ulaşmada uygulanacak teşvikler üzerindeki hassasiyeti ve sorunları arttırmaktadır. Ayrıca küreselleşme için gelişmekte olan ülkelere önerilen ve uygulatılan politikalar, devletlerin aktif olarak söz konusu sorunları çözmeye yönelik politikalar geliştirmelerini de engellemektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde ileri teknoloji ve beşeri sermaye gerektiren işlerde çok uluslu şirketlerin ağırlığı söz konusudur. Gelişmekte olan ülkelerin söz konusu sektörlerde çalışan sınırlı sayıdaki firmaları, ancak çok uluslu şirketlerle ortaklığa girerek faaliyet gösterebilmektedir. Dolayısıyla ileri teknoloji ve beşeri sermaye gerektiren, mal farklılaştırması yapılarak ölçüğe göre artan getiri elde edilebilecek sektörlerde genellikle çok uluslu şirketler söz sahibi olmaktadır. Bu yüzden gelişmekte olan ülkeler dış ticarettten en fazla gelir elde edebilecek yüksek teknoloji ürünlerin ihracatını da yeterince geliştirememişlerdir (Tablo: 7). Tüm bu sorunların yanında çok uluslu şirketler, yatırım yaptıkları ülkelerde devletlerden önemli vergi indirimleri sağlayıp, zaten sorunlu kamu finansmanına da fazla bir katkı sağlamamaktadırlar.

²⁶ *Küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelerdeki beşeri sermaye stokunu arttıracığı göz önüne alındığında, aslında yakınsama gerçekleşebilir. Ancak bu olasılığın gerçekleşmesinde de gelişmekte olan ülkelerdeki beşeri sermaye stokunu arttırmaya yönelik aktif devlet politikalarının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.*

²⁷ *Statik dış ticaret teorisine göre de, farklılaştırılmış mallarla piyasaya giren firmalar, dış ticarettten kazanç sağlarlar.*

²⁸ *King ve Rebelo'nun modelinde, sermaye hareketliliğinin yüksek olduğu küçük ve açık ekonomiye sahip ülkelerde iktisadi politikaların etkileri de artmaktadır (King ve Rebelo, 1990: 127).*

²⁹ *Gelişmekte olan ülkelerde beşeri sermayenin arttırılamaması, rekabet edilmeyen ve dışlanamayan ürünler geliştirilmesine engel olduğundan, ekonomide yayılma etkisiyle birlikte üretim artışları arzulan ölçülerde gerçekleştirilememektedir.*

Tablo: 7
İmalat Sanayi İhracatı İçinde Yüksek Teknolojili Ürünlerin Payı (%)

Ülkeler	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Dünya	23.09	22.65	21.99	20.91	20.75	20.51	20.61	18.64	17.32
Arjantin	9.11	8.96	7.45	8.67	7.59	6.57	6.95	6.62	9.02
Brezilya	18.56	19.11	16.92	11.96	11.59	12.84	12.09	11.95	11.97
Çin	18.58	20.57	23.31	27.10	29.81	30.60	30.30	29.68	28.66
Hindistan	4.76	5.57	4.82	4.66	4.93	4.74	5.00	5.28	5.69
Endonezya	16.16	13.96	16.38	14.46	16.13	16.30	13.17	10.73	10.64
Şili	3.44	3.23	3.80	3.39	4.76	6.49	6.51	6.46	6.15
Türkiye	4.86	3.92	1.89	2.06	2.00	1.51	1.93	2.04	1.74
Polonya	3.30	3.10	2.77	3.07	3.27	3.85	3.81	3.76	5.24
Portekiz	6.39	7.90	7.25	8.57	8.48	8.99	9.31	8.54	8.38
İtalya	9.28	9.38	8.98	7.84	7.80	7.77	7.13	6.63	6.68
İspanya	7.64	7.52	6.93	7.26	7.04	7.05	6.18	5.16	-
Danimarka	20.68	20.05	21.67	19.62	19.72	21.98	19.14	16.57	15.71
Finlandiya	27.33	24.33	24.20	23.75	20.94	26.41	22.50	21.48	21.23
Hollanda	35.45	32.34	27.66	30.89	30.07	30.52	28.60	25.71	22.21
İrlanda	47.52	47.32	40.63	34.47	33.83	34.53	34.34	27.93	26.48
Fransa	24.30	23.20	21.20	19.47	19.54	20.02	21.20	18.86	20.24
Almanya	18.01	17.79	16.91	16.37	17.31	16.95	16.70	14.22	13.52
İngiltere	32.07	33.69	31.37	25.93	24.16	28.02	33.64	19.51	19.26
Japonya	28.35	26.25	24.48	24.06	23.68	22.47	21.61	18.96	17.87
ABD	33.66	32.59	31.81	30.81	30.33	29.92	30.08	28.54	27.12

Kaynak: <www.worldbank.org>, 22.12.2010.

Teknolojik gelişmeler özellikle gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerin seviyesine ulaşmasında en önemli faktör olmakla birlikte, gelişmekte olan ülkelere sermaye yetersizliği nedeniyle, Ar-Ge çalışmalarına yeterli kaynak ayıramamakta ve teknoloji transferi de gelişmiş ülkelere otomatik olarak gerçekleşmemektedir. Ayrıca bu alanda çok uluslu şirketlerin rolü (Grossman ve Helpman, 1990: 814), gelişmekte olan ülkeleri küreselleşen dünyada bir kısır döngünün içine sokmaktadır. Diao, Roe ve Yeldan (1999) çalışmasında dış ticaretteki serbestleşmenin ülkelerin yurtiçi kaynaklarının Ar-Ge sektörlerine doğru kaymasını sağlamadığı, sadece söz konusu sektörlerde üretkenlik artışlarına yol açabildiği vurgulanmaktadır. Ayrıca gümrük duvarlarının kalkmasının kısa dönemde refahı artırırken, uzun dönemde azalttığı, ancak Ar-Ge sektörlerine yapılacak doğrudan veya dolaylı teşviklerin de, üretkenliği artırdığı ortaya konmuştur.

Küreselleşme, teknoloji gibi dışsallıkların önemi arttırmıştır. Ayrıca teknoloji de, vasıflı emeğe duyulan talebi arttırmıştır. Taylor'a göre, özellikle gelişmekte olan ülkelere düşük nitelikli işgücünün, gelişmiş ülkelerdeki işgücü ve gelir eşitsizliği üzerindeki olumsuz etkilerini dengelemek için, gelişmiş ülkeler ulusal işgücünü

farklılaştırmaya ve niteliklerini arttırmaya yönelik eğitim politikaları uygulayabilirler (Taylor, 2002: 22). Ancak bir taraftan eğitim politikaları için gerekli kaynakların yokluğu, diğer taraftan gelir dağılımındaki bozukluklar, gelişmekte olan ülkeler için beşeri sermayenin gelişiminde bir kısır döngü yaratabilmektedir. Ayrıca uluslararası rekabet baskısı da teknoloji yoğun üretim süreçlerinin önemini artırarak, gelişmekte olan ülkelerdeki işsizliğin azaltılamamasına yol açmaktadır.

Devletlerin uyguladıkları iktisadi politikalar, serbest ticaret faydalı bile olsa, yeniden dağılım olmaksızın refah açısından bir pareto iyileşme sağlamayacaktır. Eğer böyle telafiler tam değilse, kazanan koalisyonlar (veya azınlık fakat güçlü lobiler) daha açık politikalara geçmeyi engelleyebilirler (Taylor, 2002: 21). Günümüzde küreselleşme lobilerinin gelişmekte olan ülkelerde daha etkili olduğu söylenebilir. Bir yandan uluslararası kurumlar, diğer yandan çok uluslu şirketler ve yerli ortaklıklarından oluşan lobiler, gelişmekte olan ülkelerin kendi yapısal durum ve kalkınmaları için aktif devlet politikaları aracılığıyla alması gereken kararları ve yapılması gereken teşvikleri olumsuz olarak etkileyebilmektedirler.

Mayor (2000, 2001)'un çalışmalarında vurgulandığı gibi, gelişmekte olan ülkelerin küreselleşmeden elde edebilecekleri faydaların en önemli belirleyicileri, söz konusu ülkelerin teknoloji ithalindeki artışlar ve yurtiçi işgücünün beceri düzeyiyle ilgilidir. Bu ise beşeri sermayenin gelişimine ve teknolojik uyumun maliyetini azaltmaya yönelik aktif devlet politikalarıyla sağlanabilecektir. Ayrıca teknolojik gelişme ve beşeri sermaye arasındaki uyum da, en az bunların gelişimi kadar önemli bir faktördür. Doğu Asya ülkelerinin yaşadıkları hızlı sanayileşme ve beceri birikimi, eğitim sistemine yapılan yatırımlar ve nitelikli emeğin iktisadi aktivitelerde gerekli beceriyle uyumunun sağlanmasına yönelik aktif devlet politikalarıyla sağlanmıştır (Mayor, 2000: 27). Ancak gelişmekte olan ülkelerin mevcut finansman kaynaklarının yetersizliği onların aktif devlet politikaları üretmelerine engel olurken, küreselleşmeden elde edebilecekleri faydaları da azaltmaktadır. Özellikle finansman olarak dışa bağımlılığın sürmesi ve dayatılan küreselleşme politikalarının da (devlete pasif bir rol biçen yapısal uyum programlarının da etkisiyle) koşulsuz olarak uygulanması, bu süreçte gelişmekte olan ülkeleri olumsuz olarak etkilemeye devam edecek gibi görünmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin küreselleşmeden elde edebilecekleri kazançlar, aktif devlet politikalarıyla bir taraftan beşeri sermayenin gelişimi için eğitim ve sağlık gibi alanlarda neler yapılabileceğinin tespit edilmesine, diğer taraftan Ar-Ge çalışmalarının desteklenmesi ve bu alanda özel sektörü teşvik eden vergi ve teşvik politikalarının yeniden ele alınmasına bağlıdır. Ayrıca yapılacak yatırımlar ve uygulanacak politikalar arasındaki uyumun sağlanması ise ülkelerin kaydedecekleri gelişmelerin sürekliliğini arttırabilecektir. Dolayısıyla tek başına küreselleşme politikalarının, gelişmekte olan ülkelerin gerçek ihtiyaçları ve kalkınmaları doğrultusunda bir gelişmeye neden olamayacağı görünmektedir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

İçsel büyüme modellerinin, aslında gelişmekte olan ülkelerin sahip oldukları kısır döngüyü, açık bir şekilde ortaya koyduğu söylenebilir. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde beşeri sermaye ve teknoloji düzeyi düşük olduğundan, genellikle ölçek ekonomilerinin olmadığı sektörler gelişmiştir. Ayrıca teknolojik gelişme ve bu gelişmenin devamlılığı sağlanamadığından iktisadi karar birimleri daha çok sermaye birikimine teşvik edilememektedir. Gelişmekte olan ülkelerin, bir taraftan yapısal ve finansman kaynağı sorunları, diğer taraftan uluslararası kurumlarca dayatılan küreselleşme politikalarının çok uluslu şirketlerin dünya ölçeğindeki ekonomik çıkarlarıyla birleşmesi, bu ülkelerin söz konusu kısır döngüyü aşmalarını sağlayabilecek aktif devlet politikalarının uygulanmasını engelleyebilmektedir.

İçsel büyüme modellerinde küreselleşmenin bilgi stokunda artışa neden olarak, teknoloji ve beşeri sermayenin gelişme olanaklarını arttıracığı vurgulanmaktadır. Bununla birlikte geçmişte sanayileşen, Asya Kaplanları gibi, ülkelerin iktisadi kalkınmasında önemli faktörler olan devlet teşviki, teknolojiyi taklit olanakları bulunmaktaydı. 1980'lerden sonra küreselleşme politikaları ve fikri mülkiyet hakları konusundaki düzenlemelerle birlikte, gelişmekte olan ülkelerin teknoloji elde etme olanakları azalmıştır. Diğer bir değişle küresel piyasada tekeli rekabet şartları daha belirgin hale gelmiştir. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler öğrenme potansiyelinin düşük ve ölçek ekonomilerinin olmadığı sektörlerde/üretimlerde faaliyet göstermeye devam etmişler, diğer bir değişle zenginleşirmeyen büyümeyle karşı karşıya kalmışlardır.

İçsel büyüme modellerinin politika önerileri gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sürecinde uygulaması ve sahip olması gereken kısıtları ortaya koymakla birlikte, gelişmekte olan ülkelerin küreselleşme sürecinde uyguladıkları/uygulamak zorunda oldukları politikalarla, söz konusu önerileri hayata geçirme olanakları oldukça sınırlıdır. 1980'lerden sonra popülaritesi tekrar artan küreselleşme eğilimleri sonrasında, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki eşitsizliklerin artarak devam etmesi, gelişmekte olan ülkelerin mevcut iç dinamiklerinin yetersizliğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu yüzden özellikle gelişmekte olan ülkeler kendi iç dinamikleri çerçevesinde oluşturacakları sistem ve/veya kurumlar çerçevesinde kendi iktisadi politikalarını oluşturmalarıdır.

Gelişmekte olan ülkelerin küreselleşmeden elde edebilecekleri kazançlar, aktif devlet politikalarıyla bir taraftan beşeri sermayenin gelişimi için eğitim ve sağlık gibi alanlarda neler yapılabileceğinin tespit edilmesine, diğer taraftan Ar-Ge çalışmalarının desteklenmesi ve bu alanda özel sektörü teşvik eden vergi ve teşvik politikalarının yeniden ele alınmasına bağlıdır. Ayrıca yapılacak yatırımlar ve uygulanacak politikalar arasındaki uyumun sağlanması ise ülkelerin kaydedecekleri gelişmelerin sürekliliğini artırabilecektir. Dolayısıyla tek başına küreselleşme politikalarının, gelişmekte olan ülkelerin gerçek ihtiyaçları ve kalkınmaları doğrultusunda bir gelişmeye neden olamayacağı söylenebilir.

Kaynakça

- Aghion, P., D. Howitt ve Mayer-Foulkes (2005), “The Effect of Financial Development on Convergence: Theory and Evidence”, *Quarterly Journal of Economics*, Vol.20(1), 173–222.
- Atamtürk, Burak (2007), “Büyüme Teorileri ve IMF Politikaları”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt XXII, Sayı: 1, 89–103.
- Ateş, Sanlı (1998), *Yeni İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamiklerinin Analizi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barro, R.J., (1990), “Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth”, *Journal of Political Economy*, Vol.98(5), October, 103–125.
- Bencivenga, V.R., B.D. Smith (1991), “Financial Intermediation and Endogenous Growth”, *The Review of Economic Studies*, Vol. 58(2), Apr., 195–209.
- Chossudovsky, M. (1999), *Yoksulluğun Küreselleşmesi*, Çev.Neşenur Domaniç, Çiviyazıları, İstanbul.
- Diao, X., T. Roe & E. Yeldan, (1999), “Strategic Policies and Growth: An Applied Model of R&D-Driven Endogenous Growth”, *Journal of Development Economics*, Vol.60(2), December, 343–380.
- Dowrick, S. (1992), “Technological Catch Up and Diverging Incomes: Patterns of Economic Growth 1960–88”, *The Economic Journal*, Vol.102, May, 600–610.
- Dreher, A. (2003), “Does Globalization Affect Growth?”, *Conference Paper, Presented at the Sixth Annual Conference on Global Economic Analysis*, The Hague, The Netherlands, June.
- Erk, N., vd. (2000), “Test of Endogenous Growth Theory via Technological Spillover Effects of International Capital Good Flows”, *ERC/METU International Conference in Economics IV*, Ankara-TURKEY, September 13–16.
- Fischer, S., (1991), “Growth Macroeconomics and Development”, *NBER Working Papers*, No: 3702.
- Grossman, G.M. and E. Helpman (1988), “Product Development and International Trade”, *NBER Working Papers Series*, 2540, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Mass.
- Grossman, G.M. and E. Helpman (1990), “Comparative Advantage and Long-Run Growth”, *American Economic Review*, Vol.80(4), May, 796–815.
- Grossman, G.M. and E. Helpman (1991), “Quality Ladders in the Theory of Growth”, *The Review of Economic Studies*, Vol. 58 (1), Jan., 43–61.
- Grossman, G.M. and E. Helpman (1994), “Endogenous Innovation in the Theory of Growth”, *Journal of Economic Perspectives*, Vol.8 (1), Winter, 23–44.

- King R.G. and S.T. Rebelo (1990), “Public Policy and Economic Growth: Developing Neoclassical Implications”, *Journal of Political Economy*, Vol.98(5), 126–150.
- Kneller, R. vd. (1999), “Fiscal policy and growth: evidence from OECD Countries”, *Journal of Public Economics*, 74, 171–190.
- Lindert, P.H. and G.J. Williamson (2001), “Does Globalization Make The World More Unequal?”, *NBER Globalization in Historical Perspective Conference in Santa Barbara*, California, 3–6 May 2001, Draft 5 October.
- Lucas, R.E. (1988), “On the Mechanics of Economic Development”, *Journal of Monetary Economics*, Vol.22, July, 3–22.
- Mankiw, N.G., David Romer, D.N. Weil, “A Contribution to The Empirics of Economic Growth”, *NBER Working Papers Series*, 3541, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Mass.
- Mayor, J. (2000), “Globalization, Technology Transfer and Skill Accumulation in Low-Income Countries”, *UNCTAD, No.150*, August.
- Mayor, J. (2001), “Technology Diffusion, Human Capital and Economic Growth in Developing Countries”, *UNCTAD Discussion Papers*, No. 154.
- Molochny, Boris (2009), “Essay on International Financial Crisis and Endogenous Growth Theory”, *International Journal of Economic Sciences and Applied Research*, 2 (1): 7–15.
- Rivera-Batiz, F.L. (1995), “The Economics of Technological Progress and Endogenous Growth in Open Economics”, *Paper prepared for the Conference on The Economics of High-Technology Competition and Cooperation in Global Markets HWWA-Institut für Wirtschaftsforschung*, Hamburg, February 2–3.
- Rivera Batiz, L.A. and P.M. Romer (1991), “Economic Integration and Endogenous Growth”, *Quarterly Journal of Economics*, Vol.106(2), 531–555.
- Romer, P.M. (1986), “Increasing Returns and Long-Run Growth”, *Journal of Political Economy*, Vol.94, October, 1002–1037.
- Romer, P.M. (1990), “Endogenous Technological Change”, *Journal of Political Economy*, 98, October, 71–102.
- Romer, P.M., (1994), “The Origins of Endogenous Growth”, *The Journal of Economic Perspectives*, Vol.8(1), January, 3–22.
- Sala-i-Martin, X. (1990), “Lecture Notes on Economic Growth(II): Five Prototype Models of Endogenous Growth”, *NBER Working Paper*, No. 3564.
- Shaw, G.K. (1992), “Policy Implications of A New View of Economic Growth”, *The Economic Journal*, 102, May, 611–621.
- Stiglitz, J.E. (1993), Endogenous Growth and Cycles, *NBER Working Papers*, No: 4286.
- Stiglitz, J.E. (2004), *90'ların Yükselişi*, CSA Global Yayın Ajansı yayını, İstanbul.

Taylor, A.M. (2002), “Globalization, Trade and Development: Some Lessons From History”, *NBE Working Paper*, No: 9326.

Türkiye Ekonomi Kurumu, “Büyüme Stratejileri”, *Tartışma Metni 2003/5*, Türkiye İktisat Kongresi Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu, Aralık, 2003.

UNCTAD (2010), *Handbook of Statistics 2010*, United Nations, New York and Geneva.

Young, A. (1991), “Learning by Doing and The Dynamic Effects of International Trade”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol.106, May, 369–405.

World Bank , <www.worldbank.org>, 22.12.2010.